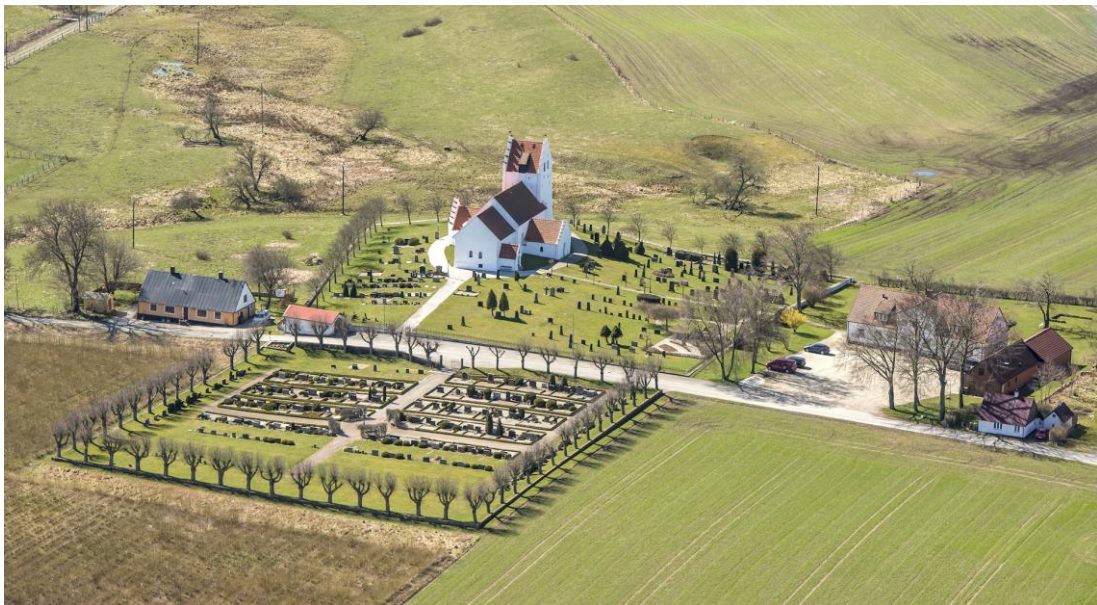

Östra Vemmerlövs kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2017-11-07

Omslag; Flygbild över Östra Vemmerlov2015. Lunds stift.

Östra Vemmerlövs kyrka

Gärnsås församling, Österlens kontrakt, Lunds stift, Östra Vemmerlövs socken, fastighet Östra Vemmerlöv 100:1, Simrishamns kommun, Skåne län och landskap.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Östra Vemmerlöv ligger i sydöstra Skåne några kilometer från Skånes östra kust och Simrishamns tätort. Landskapet kring Östra Vemmerlöv by är ett öppet jordbrukslandskap. Södra delarna karaktäriseras av slättmark medan landskapet i mellersta delarna består av mjukt böljande kullar, bitvis mycket kuperat. I socknens norra delar finns stora skogsområden i anslutning till Gyllebo sjö och slott. Ett biflöde till Tommarpsån, Kippabäcken, rinner genom Östra Vemmerlöv. Väster om Östra Vemmerlöv rinner Listarumsån som förbinder Tommarpsån med Gyllebosjön. Stora områden kring Östra Vemmerlöv har tidigare varit sankmarker vilka förvandlats till åkermark genom utdikning.

Ortnamnet Vemmerlöv är en namnform som är äldre än vikingatiden och kommer av förleden Withmund och efterleden -löv och betyder ungefär ”Withmunds arvegods”. Ett mycket stort antal gravhögar, ett sextiotal, finns grupperade kring byn samt några domarringar och resta stenar. Sankmarkerna kring byn har använts som offerplatser. Några hundra meter sydväst om byn påträffade man en offermosse under tidigt 1900-tal (fornlämning Östra Vemmerlöv 48:1). Mossen visade på redskaps-, djur- och människooffer vilka daterats till bronsålder. Även offerfynd från sen vikingatid har påträffats. Flera sägner finns kring sankmarkerna. Enligt en folktro i bygden bodde en farlig varelse ”Gölaman” där. Sägner berättar också att kärret intill kyrkan hade förbindelse med Gyllebosjön genom en underjordisk kanal.

En större gård eller kanske en mindre by har sannolikt etablerats tidigt i området. På en holme intill Gyllebosjön ligger Gyllebo slott och borgruin. Gyllebo är känt från skriftliga källor från 1200-talet då det tillhörde släkten Brahe. På 1400-talet hade sätesgården formen av ett fast stenhus. År 1538-44 uppfördes en fyrlängad borg som brann ned på 1700-talet. Det nuvarande slottet byggdes på 1810-talet. Under den katolska tiden har kyrkan sannolikt haft nära kontakt med premonstratenserklostret i Tommarp som också innehade patronatsrätten till kyrkan. Ägarna till Gyllebo har genom århundradena haft stor påverkan på kyrkan i Östra Vemmerlöv bland annat som dess patronus.

Enligt karta från 1802 bestod byn före skiftet av gårdar grupperade kring tillfartsvägarna från söder, nordväst och öster. Kyrkan låg i byns södra utkant. Alldeles öster om kyrkogården fanns en vändplats för vagnar och byns vattning låg öster om kyrkan och kyrkovägen. Norr om kyrkan låg prästgården där den ligger än idag. Byastenen där åldersmannen samlade till byalag låg i korsningen mellan kyrkvägen och bygatan i norr. Den nuvarande byn är uppdelad i den södra äldre bytomten och en nordlig del som vuxit fram kring Gyllebo station som var i bruk fram till 1971. Bebyggelsen i byn består främst av gatehus, handels- och hantverkarbostäder som vuxit fram efter att byn skiftades. På kyrkvägen inte långt från kyrkan ligger skolan från 1850. Söder om kyrkan ligger en byggnad som har varit byns fattighus. Prästgården norr om kyrkan är ännu i kyrkans ägo och hyrs ut till Killan som bedriver verksamhet för andlig reträtt.

Kyrkobyggnad

Östra Vemmerlövs kyrka byggdes under 1100-talet i romansk stil; med långhus, kor och eventuellt absid. Senast under tidigt 1300-tal förlängdes långhuset mot väster och sannolikt valvslogs den nya delen. Kring 1300-1350 utfördes kalkmålningar i långhuset och möjligen också i koret som inte längre finns kvar. Därefter valvslogs övriga delar av långhuset samt eventuellt även det ursprungliga koret. Långhusets östra valvkappor har en annan uppbyggnad än långhusets västra valvtravé. Kring

Kyrkan sett från söder.

1430-60 dekorerades valven av den så kallade Fjälkingemästaren. Vapenhus på norra respektive södra sidan av kyrkan tillkom sannolikt under senmedeltiden. Det södra kan vara äldre än det norra. På 1500-talet byggdes ett gravvalv under korets västra, medeltida del åt familjen Knob-Urne. Kring 1600 första hälft revs det gamla koret, helt eller kanske bara delvis, och kyrkan förlängdes mot öster med ett nytt större, rakslutet kor. Samtidigt kalkades de medeltida målningarna över och valven dekorerades istället med ornament samt genealogiska och historiska inskriptioner. De senare dekorationerna finns inte längre bevarade. År 1787 anlades ytterligare ett tunnvalvt gravvalv under korets östra del åt släkten Schönström med ingång från en liten tillbyggnad norr om koret. Vid denna tid tillkom också en altarpupsats (1760) av Johan Ullberg, Finja. En renovering av predikstolen och altarpupsatsen utfördes 1868.

År 1905 uppgjordes ett restaureringsförslag till kyrkan av arkitekt Henrik Sjöström. Renoveringen utfördes av byggmästare Holst och omfattade installation av nytt värmesystem, nytt golv och inredning i form av bänkar, läktare, predikstol och altarring. En värmekällare byggdes under södra vapenhuset och ingång till vapenhuset stängdes igen. Det norra vapenhuset gjordes möjligen om till bårhus i samband med de övriga arbetena. Arbetet utfördes 1900-talets första årtionde med domkyrkoarkitekt Theodor som Överintendentens inspektör. Vid besök i kyrkan 1907 upptäckte han att kalkmålningarna hade avtäckts av en osakkunnig och ”förbättrats” av byamålaren Ohlsson från Komstad. Under 1929 lades taken om med nya tegelpannor. El för värme och belysning drogs in i kyrkan år 1950.

Mellan 1962-1966 skedde en stor restaurering av kyrkan under ledning av dåvarande domkyrkoarkitekten Eiler Graebe. Golvet reparerades, ny västdörr och nya innerdörrar tillverkades. Ytterdörren i koret mot öster murades igen och ersattes av ett fönster. Nytt altare murades upp och ställdes längre mot öster än det tidigare altaret. Bårummet i norra vapenhuset inreddes med nytt innertak, altare och fasta bänkar. Ett nytt fönster och en mindre fönsterglugg togs upp och ny ytterdörr tillverkades. I samband med kyrkans restaurering 1965 upptäckte man målningar över gravvalvet från 1600-talet. Sydportalen som då var igenmurad togs upp och den norra delen av vapenhuset inrättades till sakristia. Sakristian inreddes med skåp och ett litet altare. Fasaderna renoverades också. Nästa yttre renovering utfördes 1996 efter handlingar av Creacon Consult AB. Nytt värmesystem installerades i kyrkan under 2004. Under 2005-2006 genomfördes en inre och yttre renovering av kyrkan efter arbetshandlingar av Barup & Edström arkitektkontor AB. Invändigt renoverades kyrkans värmesystem samt väggar och inredning sågs över. Påföljande år renoverades kyrkans understrukna tegeltak, fasaderna kalkades om och en ny vindflöjel sattes upp istället för den gamla som var dålig.

Exteriör

Kyrkan består av det romanska långhuset med västförlängning och torn, de senmedeltida vapenhusen i norr och söder, koret från 1600-talet och 1700-talets tillbyggnad vid korets norra sida. Den senare utgör trappöverbyggnad till gravvalvet under koret. Ett gravvalv under korets västra del nås från en liten lucka i korets södra sida. Dessutom finns ett källarutrymme i form av pannrum under södra vapenhuset. Koret är något smalare och lägre än långhuset men förefaller inte vara byggt i flykt med långhuset. Tornet är något smalare än långhuset och har kvadratisk planform. I tornets västra sida finns två kraftiga strävpelare som når upp till klockvåningens bjälklag.

Långhusets murverk, synligt ovan valven, är relativt ojämnt, uppbyggt av kluven eller grovt bearbetad mellanstora stenar. Den övre delen av korets murverk som är synlig ovan valven består av tuktade kalkstensblock i tunna skift. Triumfbågsgaveln mellan kor och långhus har samma utförande som långhuset mur och är inte murad i förband med korets synliga murverk upptill. Tornets murverk, vilket är synligt invändigt från tredje våningen består av stora stenblock av kluven eller obearbetade gråsten med inslag av tegel.

Fasaderna är spritputsade och kalkade över hela kyrkan. En hög, utskjutande sockel finns på koret och de östra delarna av långhusets norra och södra sidor. Koret har ett listverk bestående av ett utkragande skift medan långhusets och tornets listverk består av två utkragande skift. Övriga delar saknar listverk. I sydöstra hörnet till

långhuset finns en smal, putsad och vitmålad strävpelare. Kyrkans fönsteröppningar har rundbågig form. Till långhusets och korets norra och södra sidor består öppningarna av parställda, smala rundbågsöppningar med raka smygar. Fönsterbågarna består av djupt indragna träbågar med glas infattat i diagonallagda blyspröjsar. Övriga fönster som sitter i korets och vapenhusens östra sida består av rundbågsformade, enkla dito. Några smala ljusöppningar finns också i vapenhusens gavelsidor. Tornet har endast ett fönster till bottenvåningen i form av ett halvmåneformat överljusfönster över porten i väster. Tredje våningsplanet har en liten kvadratisk fönsterglugg. Övre våningsplanet har flera luckförsedda öppningar; dels vardera två ljudöppningar i södra och norra gavelsidorna och dels en större takkupa i östra takfallet med dubbla luckor. Luckorna är utförda av brädor med naror och bandgångjärn. De östra luckornas naror har en skuren sicksackdekor sannolikt tillverkat av återanvänt virke.

Ingångar till kyrkan finns i tornets västra sida och via sakristian i södra vapenhuset. Norra vapenhuset, med ursprunglig ingång genom nordportalen, är helt tillstängt mot kyrkorummet. Huvudentrén till kyrkan är den västra ingången som ligger djupt indragen mellan de kraftiga strävpelarna i tornets nordvästra och sydvästra hörn. Ingången består av en rundbågsformad dörröppning och ett lunettformat överljusfönster. Kring fönster och dörr finns en större rundbågsomfattning. Den nuvarande porten är från 1960-talet och består av lodrät ekpanel med glasade lodräta partier. En trappa med djupa steg av kalksten leder upp till dörren. Ingångsdörren till södra vapenhuset har stickbågig form och en ytterdörr av ek med rombiskt formad brädpanel. Dörren till norra vapenhuset har samma utseende men sitter i en rundbågig öppning. Ytterdörren till gravvalvet består av en stickbågig dörröppning med en svartmålad port med fiskbensmönstrad panel. Nederst i tornets södra fasad finns en rundbågig nisch som markerar en tidigare, sannolikt ursprunglig dörröppning till tornet.

Kyrkans yttertak består av sadeltak med enkupigt tegel. Torntaket ligger på öppen läkt medan långhus-, kor och södra vapenhuset ligger på ett undertak av stickspån. Vindfånget i norr och norra vapenhusetets konstruktion är inte tillgängligt. Tornet är utfört med rikt blinderade trappstegsgavlar mot norr och söder. Mittkreneleringarna kröns av vimplar. Vapenhusets gavlar har också murade trappsteg men saknar blinderingar. Till södra vapenhuset finns ett solur av sten inmurat i gavelröstet. På övriga gavlar dvs. kor och långhus och trappöverbyggnaden till gravvalvet i norr är murade utan trappsteg. Trappöverbyggnaden i norr har en spetsigt utförd gavel och upptill i gavelspetsen sitter en inmurad triangelformad kalkstens-tavla. Överst på stenen syns en relief i form av en urna med uppstigande lågor

samt därunder finns en huggen inskrift som anger byggnadsåret för gravkorets/östra kordelen 1787 samt byggherrens namn; överste Albrecht Schönström dåvarande ägare av Gyllebo säteri.

Interiör

Huvudingång till kyrkan är numera från tornets västra sida som leder in till en förhall i tornets bottenvåning. Här finns också trappa till orgelläktaren med vidare uppgång till tornets övre våningar och vindarna. Vapenhuset har en enkel kapprumsinredning och tre stora gravhällar står kramlade mot ytterväggarna. Golven är lagda med kalksten i diagonallagda plattor av röd och grå kalksten. Samma golv ligger i långhuset och koret. Väggarna är putsade och vitmålade och innertaket av brädor är indelat i kassetter. Under trappan i vapenhuset leder en dörr i renässansstil in till en elcentral. Ingång till kyrkorummet består av en rundbågsformad dörröppning med panelklädd dörr av samma slag som ytterdörren. Öppningen omsluts av en större murnisch.

Långhuset ger intryck av att vara ett enda rum med tre valvtravéer men består av det ursprungliga långhuset och den senare västförlängningen. Gränsen mellan dessa går mellan första och andra valvtravén. Gördelbågen, valvbågen mellan valven, är bredare än övriga gördelbågar och har en rundbågig form. Den västra valvkappan kan vara äldre än de två östra. Sannolikt har detta valv tillkommit samtidigt med västförlängningen. Valvet är troligen murat med en tegelstens tjocklek vilket är en äldre valvform och valvribbornas trekantiga form nedtill är typisk för 1300-talet. I valvkrysset övergår ribborna till ribbor med fyrkantig genomskärning. Valvkapporna är starkt kupiga, gördel- och sköldbågarna är slagna med följdskift och har en rundbågig form. De två östra valvtravéerna är valv av en halv tegelstens tjocklek och har spetsbågeformade gördel- och sköldbågar slagna med följdskift och ribbor med fyrkantig genomskärning. Valvpilastrarnas kragband, dvs. kapitälens, har samma uppbyggnad i både det västra och de östra valvkapporna och består av en vulst och en snedfas.

Samtliga valv och väggarna är bemålade med kalkmålningar utförda av den så kallade "Fjälkingemästaren" verksam kring 1400-talets andra fjärdedel. Fjälkingemästaren var verksam på Kristianstadslätten och på Österlen (Vallby, Vitaby, Östra Hoby och Östra Vemmerlöv). Fjälkingemästarens arbetsområden sammanfaller med premonstratenserklöstren i Bäckaskog och Tommarps kloster. Det är därför troligt att mästaren varit knuten till premonstratenserorden. Intill motivet med livshjulet finns en fragmentarisk signering som möjligen kan utläsas som broder Håkan "fr[ater] haqu[inus]". Några enstaka "h" i Fjälkinge skulle kunna vara en signering. Målningarna i Östra Vemmerlöv består av stora figurer och scener ur bibeln

Kalkmålningar föreställande de saliga i västra valvtravén och sankt Kristoffer i andra valvtravén.

eller helgon och däremellan finns stora fantasifulle blommor i krukor, kanske någon form av liljemotiv. Ribborna är målade med spetsar eller sicksackmönster i rött. Kring ribborna finns målade löv och rankor som ser ut att slingra sig upp för valv ribborna. De tjockare valvbågarna är dekorerade med större rankverk. I kapporna finns också utstrött schablonmålade blommor. Nedtill på väggarna i höjd med kragbanden finns målade draperier. Målningarnas färger går huvudsakligen i rött och grönt men bör ursprungligen ha varit mer koloristiska. Scenerna i västra valvkappan föreställer yttersta domen med Kristus allhärskaren samt jungfru Maria och Johannes vid sidorna, de fördömda i helvetet, livets hjul samt ett memento mori-motiv och de saliga vid himmelens port. På norra väggen finns en fragmentarisk framställning med några soldater. I gördelbågen mot norr finns en kraftigt ommålade scen i form av Jungfru Maria och Jesusbarnet med Sankta Anna. Konsthistoriker Knud Banning menar att den i sin ursprungliga form kan ha föreställt målningarnas donator. I valvet finns målningar av fyra kvinnliga helgon; Gertrud, Dorotea, Maria Magdalena och Katarina. På norra väggen finns en stor målning av sankt Kristoffer intill portalöppningen och på södra sidan Abraham som offerar Isak. Målningarna i östra valvet föreställer fyra manliga helgon; Laurentius, Knut den fjärde, Erik och Olaf. Inga målningar finns bevarade mot norr och söder. På triumfbågmuren syns fyra runda medaljonger med Jungfru Maria kröning, två profeter och en framställning av kyrkan och synagogan. Över valvmitten tycks överdelen av Jesu kors vara målat med en inskriftsplatta överst. I nederkanten av det

målade koret har en uthuggning gjorts i muren. Sannolikt har uthuggningen gjorts för att få plats med ett triumfkrucifix. I triumfbågen finns målningar av syndafallet med Adam och Eva, en profet och Esaias. Målningar har även funnits på östra sidan om triumfbågsmuren. Dessa är inte synliga idag. Endast fragment från en tidigare målningsfas inne i kyrkan finns bevarade. På norra väggen i långhusets östra valvtravé vägg kan man urskilja ansikten som hör till denna period.

Långhusets västra valvtravé upptas till större delen av en läktaröverbyggnad för kyrkans orgel. I höjd med läktarvåningen är en muröppning upptagen mellan torn och långhus för orgeln vars fasad når fram till öppningens framkant. Själva orgelverket står i torndelen och spelbordet på läktaren. Läktaren bärs upp av ett bjälklag på fyra kolonner och läktarbarriären och kolonner är utförda i en klassicerande stil med dragning åt barock. Barriären är uppbyggd av svarvade balusterdockor och dekorerad med snidade festonger. Mitt på barriären sitter ett Karl den XI:s vapen med förgyllda lejon och en krona. Läktaren är i övrig målad i grått och grågrönt med förgyllda detaljer.

Kyrkan har en enhetlig bänkinredning utförd i barockstil från tidigt 1900. Bänkinredningen upptar hela långhuset från under läktaren och fram till koret. Ett litet uppehåll finns framför sydportalen som utgör ingång till sakristian med en stickbågig dörröppning. På motsatt sida från sydportalen är nordportalen belägen vilken är igensatt från utsidan. Endast den inre mursmygen är synlig. Smygen är dekorerad med kalkmålningar medan igensättningen är putsad och vitkalkad. Längst fram i långhuset finns plats för predikstolen i sydöstra hörnet, med dörr och trappuppgång från norr, och dopfunten på den norra sidan. Under predikstolen syns ett murat fundament som kan komma från ett medeltida sidoaltare. Motsvarande kan ha funnits på norra sidan där målningar saknas i ett parti på väggen.

Triumfbågen mellan koret och långhuset är relativt låg och har skråkantade verdelag vid sidorna. Valvbågen är murad av kvaderhuggna stenar vars konturer framträder genom den tunna putsen. Korets golv ligger på samma nivå som långhusgolvet. I koret står kyrkans altaruppsats och altare ett stycke från östra muren. Framför altaret finns ett litet upphöjt träpodium och en tresidig altarring. Koruppställningen går i barockstil. I nordvästra hörnet av koret står en herrskapsbänk från 1641. Herrskapsbänken har tidigare nått ett stycke in i långhuset men denna del togs bort under tidigt 1900-tal. På norra korväggen hänger ett epitafium över Gillius Ehrenberg från 1600-talet. Koret täcks av två åttakappiga ribbvalv som bör vara från 1600-talet då koret fick sin nuvarande storlek. Ribborna är sexsidiga och

Kyrkorummet sett från väster.

utgår från profilerade konsoler i yttermurarna, utan pilastrar och sköldbågar. Gördelbågen mellan valven har en flack form och ribborna möts i en rund knopp i valvkrönet.

Under koret finns två gravvalv. Dessa är inte tillgängliga för besökare men har sina ingångar från den norra utbyggnaden till koret och en lucka i korets södra mur. I det murade och putsade västra gravvalvet finns målningarna vilka enligt Knud Banning kan dateras till första halvan av 1600-talet. Målningarna går i gult och brunt och föreställer två musicerande puttis och har en inskription: ”Salig erre de som erre hensofued uti herren”. Det östra valvet täcks av ett tunnvalv, putsat och vitmålat.

Det norra vapenhuset är sedan 1960-talets reovering inrett till bårhus medan det södra gjordes om till sakristia. Inredningen är också från denna tid. I bårhuset finns murade bänkar av kalksten längs sidorna och ett kalkstensaltare mot söder. Taket täcks av ett flackt trätunnvalv av omålade brädor Nordportalens öppning är helt igenmurad och inte synlig från norra vapenhuset. Södra vapenhuset är inrett med sakristia samt vestibul med nedgång till källaren. I rummet som utgör sakristian finns ett litet fönster mot öster, ett altare och skåpinredning. Väggarna är putsade och vitmålade och innertaket är ett omålat brädtak. Över sakristian finns ett loft med uppgång via en lucka i taket. Innertaket över sakristian skär av sydportalens övre rundbågsvalv. Dörröppningen är därför omgjord till en stickbågig öppning, med en modern, brädklädd dörr. Från sakristians vind kan man dock se sydportalens ovansida murad av kvaderhuggna stenar med en slät, odekorerad

Koret och triumfbågen sett från långhuset.

tympanonsten. Från vapenhusvinden finns vidare ingång till långhusets och korets vind via en stege över murkrönet.

Från orgelläktaren leder en trappa upp till tornets övre våningar. Från tredje våningsplan syns en igenmurad öppning mot öster. Om detta är en äldre ingång till vinden eller en fönsteröppning är inte klargjort. Tredje våningen är oinredd medan fjärde våningen utgör klockvåning. Klockvåningen har ett kraftigt bjälklag varav en bjälke är rundhuggen, sannolikt återanvänt virke. Klockvåningen upptas av klockstolen som har höga kryssförsträvade stolpar. I klockvåningens norra mur finns en igenmurad omfattning som skulle kunna vara ett äldre trapplopp. Tornet förefaller vara välbevarat. Exempelvis syns medeltida storstenstegel upptill i

norra gaveln. Takstolarna över tornet är utförda med kryssförsträvade hanband. Dessa kan vara medeltida, möjligen ursprungliga.

Från vinden över långhuset och koret ligger valven synliga utan isolering. Övervägande delar av kyrkans taklag är av fur och sentida. Inslag av äldre virke finns bland annat en bjälke mellan första och andra valvtravén. Bjälken har spår av spikar på undersidan och förefaller återanvänd från en äldre konstruktion kanske ett innertak av trä.

Inredning och inventarier

Altare

Kyrkans huvudaltare är murat av rött oputsat tegel med en altarskiva av kalksten. I baksidan finns en lucka till ett förvaringsutrymme inne i altaret. Altaret är från 1962 utfört efter ritningar av arkitekt Eiler Graebe.

Altaruppsats

Altaruppsatsen är gjord 1762 av den skånska bildhuggaren Johan Ullberg från Finja. En altartavla av samme upphovsman har tidigare varit infogad i altaruppsatsen och finns uppsatt på den norra korväggen. Den nuvarande altarmålningen är utförd av M.E. Winge runt 1870. Altartavlan flankeras av två vridna kolonner på

postament och två kvinnofigurer ovanpå låga beslagsvingar. Överst finns ett volutformat krön med en oval inskriftstavla i mitten och två puttis vid sidorna, ovanpå kolonnerna. Altaruppsatsen är utförd i ljus och återhållsam rokoko med drag av barock och har en ljus färgsättning i vitt, rött, grågrönt, silver och guld.

Altarring

Altarringen tillkom under Eiler Graebes renovering av kyrkan 1966. Altarringen är tresidigt med rundad framsida och raka sidopartier uppbyggt av gråmålade balusterdockor mellan en överliggare och en sockel med knäfall klätt med grått tyg. Balusterdockorna är återanvända från en äldre altarring.

Predikstol

Predikstolen samt dess baldakin och trappa är enligt inskrift på predikstolsdörrens insida tillverkade 1762 av Johan Ullberg på uppdrag av dåvarande kyrkoherden Olaus Thomaes. Predikstolen och baldakinen är rikt utsmyckad i rokokostil med kvardröjande drag av barock och bemålad i ljusgrått, rött, grönt, silver och guld. Predikstolens sidor är karnisformade med dekor av voluter, akantus, rosetter, tofsar, blommor och snäckformer och fasetterade spegelfyllningar. Över predikstolen finns en sexsidig baldakin med samma typ av ornament och kartuschformade inskriftstavor på sidorna, omgivna av akantussnideri. I baldakinens undersida hänger en vit duva från en stjärnhimmel. Trappan är utförd i samma stil som predikstolskorgen, och är ut mot mittgången försedd med en spegeldörr upptill krönt med sniderier. I speglarna finns svartmålade inskriftstavor.

Dopfunt

Kyrkans dopfunt av sandsten är från slutet av 1100-talet eller tidigt 1200-talet. Funten tillhör en grupp funtar som är typisk för sydöstra Skåne vilken konsthistoriker Lars Tynell kallar för Blentarpsgruppen. Cuppan har en attisk bas med hörntappar på en kvadratisk fotplatta. Övergången mellan fot och cuppa består av en skaftring. Cuppan är cylindrisk med raka sidor och nedtill halvsfärisk. Undersidan är utförd med godronnering och sidorna har dekor av en rundbågsarkad i låg relief. Cuppan saknar utömningshål.

Bänkinredning

I långhuset finns en öppen bänkinredning av trä från 1907 ritad av Theodor Wählin eller Henrik Sjöström. Bänkarna består av ryggar med spegelfyllningar och gavlar utförda i barockstil. Gavlarna har svängda armstöd och är dekorerade med kannerade pilastrar, blomrosetter och höga rundade, kartuschliknande krön med stilerad växtdekor. Bänkarna är målade i grått och ljusgrönt med detaljer i guldfärg.

I koret står en herrskapsbänk vilken tillhört ägarna till Gyllebo slott. Bänken har höga snidade gavlar med vapensköldar överst och nedtill i gavelsidorna finns framställningar av Moses och Johannes döpare. Under vapensköldarna finns initialen FT WS PW ANNO 1641. Bänken har en rikt utskuren dörr i med lövverk och listverk med kymation och tandsnittsdekor. Sidan mot öster har liknande dekor samt ett utskuret kedjemönster med speglar marmorerad i gråblått. Bänken är polykromt bemålad i mustiga färger och gråblå marmorering. Även insidan är marmorerad. En dörr till elcentralen från förhallen har samma dekor som på herrskapsbänken och kan ha suttit ihop med denna i någon form av herrskapsbås.

Orgel

Nuvarande orgeln är från 1934, tillverkad av A. Magnussons orgelbyggeri AB Göteborg. I pipverket är stora delar av ett äldre pipverk bevarade från en orgel byggd 1883 av A.V. Lundahl, Malmö. Orgeln har 7 stämmor med mekanisk registratur och traktur samt en rörpneumatisk pedal. Fasaden är tillverkad till den gamla orgeln och uppbyggd av stumma pipor i inom fem fält indelade mellan pilastrar och ett övre gallerverk med solkorsdekor samt ett solfjädersformat, övre pipfält. Fasaden är målad i ljust grått med förgyllda detaljer. Spelbordet står framför orgeln.

Klockor

I tornet hänger två kyrkklockor. Den stora klockan är från 1743 gjuten av Andreas Wetterholtz i Malmö. Lilla klockan är omgjuten 1839 av Gabriel Olof Fredrickson i Kristianstad.

Övrigt

Bakom altaret sitter ett stort huvudbanér av snidat och målat trä utfört i barockstil över den skånske landsdomaren Gilius Ehrenberg död 1677 i Malmö. Han var den förste svenske ägaren till Gyllebo slott. En fattigstock av järnskodd ek med okänd ålder finns bevarad i tornet. I långhuset hänger två kistplåtar tillverkade 1853 till minne av Hedda Sophia Schantz, ”enkefru vid Gylleo”. På orgelläktaren hänger ett epitafium i form av en pannå med ram omgiven av snidade voluter och en bruten trekantsgavel överst med två änglar. Målningen föreställer en familj och bör stilmässigt kunna dateras till 1700-talet. Från triumfbågsväggen hänger Palle Urnes standar vilket bör vara från 1600-talets första hälft. Till standaret hör ett gehäng eller en fana av sidenklätt läder med Christian den 4:des namnskiffer.

Kyrkogård

Den äldsta kyrkogården var mindre än dagens och anlades på en kulle med sluttning åt alla sidor och kyrkan på dess högsta punkt i mitten. Under 1800-talet utvidgas kyrkogården åt norr och öster. Omkring 1930 invigdes en ny kyrkogårdsdel på andra sidan om Kyrkovägen. Den nya kyrkogården planlades med fyra kvarter

runt en cirkelformad plats i mitten. Under 1900-talets slut förändrades både gamla och nya kyrkogårdens karaktär avsevärt då stora områden av gamla kyrkogården såddes igen med gräs och äldre gångvägar på kyrkogården togs bort. År 1998 anlades kyrkogårdens minneslund på norra delen av kyrkogården och år 2008 tillkom en askgravplats. Den gamla kyrkogården kringgärdas av en mur med kalkstensavtäckning mot väster, nordväst och söder och en mur med järnstaket av smide mot öster och östra delen av norra sidan. En trädkrans av oxel är planterad innanför kyrkogårdsgränsen. Ingång till gamla kyrkogården består från norr av en järngrind med murade, putsade och vitmålade grindstolpar. Huvudingången från öster består av en större järngrind med årtal 1887 med grindstolpar av järn. Huvudgång från öster och gångstråk söder om kyrkan är grustäckta medan gången till västra entrén från norr är belagd med cementplattor. Gravplatserna är huvudsakligen gräsgravplatser med enstaka bevarade grusgravplatser omgärdade av buxbom, järnstaket eller stenramar. Gravvårdarna står glest och har varierande ålder. Ett lapidarium med borttagna vårdar finns i gamla kyrkogårdens sydöstra hörn och minneslund och askgravlund i dess nordöstra hörn. Minneslunden består av en grästäckt rundel med en minnessten, omgivet av en gång av smågatsten och planteringar. Askgravplatsen består av en grusad yta med liggande namntavlor utmed en rosenrabbatt. Nya kyrkogården kringgärdas av en låg stenmur avtäckt med betongplattor med trädkrans av oxel på insidan. Ingång från väster består av järngrindar hängda i grindstolpar av sten. Den västra delen av nya kyrkogården har sammanhållet uttryck huvudsakligen med buxbomsomgärdade gravplatser och låga gravvårdar samt grusade gångstråk. Den östra delen består av gräsgravplatser med eller utan rygghäckar.

Byggnader på kyrkogården

Alldeles utanför gamla kyrkogårdens sydöstra hörn ligger en ekonomibygnad. Byggnaden har spritputsade och vitmålade fasader och tak av rödmålad plåt. I ena gavelsidan finns en stor inkörspport täckt med brunmålad brädpanel. Byggnadens västra sida är ihopbyggd med kyrkogårdsmuren.

Karaktärisering

Östra Vemmerlövs by ligger i ett mycket gammalt kulturlandskap som brukats för kultisk verksamhet med offer under hednisk tid ända fram i vikingatid. Traditionerna bör ha varit relativt levande i folks medvetande när man byggde kyrkan, kanske stod kyrkan som en motpol till hednisk kult i området. Gränsen mellan kyrkans invigda mark och sankmarken där den farliga Gölamannen bodde gick vid kyrkogårdsmuren. Skillnaden mellan by och utmark ännu mycket påtaglig i söder och

väster om kyrkan. Kyrkan och kyrkogården är också del av en välbevarad kyrkomiljö som tillsammans med prästgård, byskolan och fattighus utgör socknens gamla centrum.

Kyrkans exteriör är mycket komplex med byggnadsdelar av olika ålder. Kunskapen om kyrkans byggnadshistoria är emellertid dålig och med en mängd ovederhäftiga dateringar för kyrkans olika delar. Kyrkans äldsta delar är byggda under den romanska stilperiod och har drag som kan peka både på en tidig- och senromansk tid. Ytterligare undersökningar av murverk och grundläggning är viktig för att få mer kunskap om kyrkans äldsta tid. Under högmedeltid och sen medeltid sker stora förändringar av kyrkan. Kyrkan förlängs mot väster och byggs till med torn och vapenhus, invändigt tillkommer valven. Tillbyggnaderna sker enligt ett typisk byggnadshistoriskt mönster men det ovanliga i Östra Vemmerlöv är att de olika delarna har bevarats in i vår tid. Vapenhusen har ombyggt under 1900-talet medan tornet kan betecknas som välbevarat och en viktig pusselbit till kyrkans byggnadshistoria. I Östra Vemmerlöv har tornet inte haft ingång från kyrkan vilket skiljer ut det från de äldre tornen med ett mycket tydligare samband med kyrkorummet. Ombyggnaderna under hög- och senmedeltiden kan kanske kopplas till Tommarps kloster som vid denna tid hade patronatsrätt till kyrkan. Kopplingen till premonstratenserklostret kan också anas i valvens kalkmålningar. Typiskt för perioden är de gotiska trappstegsgavlarna på både vapenhus och torn. Strävpelarna på tornet tillkommer sannolikt senare men har stor betydelse för kyrkans karaktär.

Från sen medeltid märks en större påverkan från frälset genom ägarna till Gyllebo som bygger gravvalv under koret. Den senare östförlängningen är en typisk bebyggelseutveckling för frälse patronatskyrkor under 1600-talet. Särskilt karaktäristiskt för kyrkans exteriör är också fönsteröppningarnas med ett ovanligt utseende. Öppningarnas ålder är inte fastställda men de kan ha relativt hög ålder då de inte är typiska för varken 17- eller 1800-talet.

Invändigt har kyrkan en mycket rik kulturmiljö där området och kyrkans historia berättas genom dess inventarier och inredning. Liksom i kyrkans exteriör samsas olika tidsperioder bredvid varandra från dess äldsta tid till 1900-talets mitt. Från kyrkans äldsta tid är det romanska fönstret, portalerna, dopfunten och triumfbågen viktiga karaktärskapande delar. Kyrkans medeltida kalkmålningar tillhör några av de mest omtyckta och reproducerade bland Skånskt medeltida kalkmåleriet. Runorna och ristningarna som påträffats intill nordportalen är särskilt intressant då detta även finns i vallfartskyrkor såsom St. Olof och Fru Alstad. Valven representerar tre olika tidsperioder från 1300-talet till 1600-talet, samt 1700-talet om man

räknar gravvalvet. Kyrkans koppling till herrskapet vid Gyllebo utmärker kyrkans historia från sent 1500-tal och fram till 1700-talet. Predikstol, altarpopsats, herrskapsbänkar, standar och minnestavlor tillhör denna tid. Gravhällarna som tidigare legat i kyrkans golv över gravvalven sitter i vapenhuset. Från 1800-talet är kyrkans bänkar, läktare och orgel. I orgeln ingår delar av 1800-talsorgeln med ett pipverk av hög kvalitet och denna har ett stor musikalhistoriskt värde. 1900-talets förändringar har framför allt varit begränsade till ombyggnader av vapenhusen vilket förskonat kyrkorummet från moderna inslag.

Att tänka på

- Närheten och utsikten över landskapet har höga skönhetsvärden och starka traditionsvärden. Kyrkogårdens öppna, traditionella karaktär bör bevaras.
- Kyrkan bevarar många olika tidsskikt och varje tidsskikt utgör en del av kyrkans helhetsvärde och samlade byggnadshistoria. Vid renoveringar bör man vara varsam om kyrkans patina och autentiska tidslager. Varsamhet gäller även på vindar och i tornutrymmen.
- Kyrkans byggnadshistoria är dåligt utredd. När tillfälle ges exempelvis i samband med grävningar på kyrkogården och putsrenoveringar bör kompletterande undersökningar göras.
- Kyrkans kalkmålningar har stor betydelse för kyrkans karaktär. Regelbunden tillsyn av valv och kalkmålningar bör göras av konservator.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturmiljö, enligt Kulturmiljölagen 4 kap. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning Östra Vemmerlöv 56:1. Fornlämningen avser Östra Vemmerlövs gamla bytomt och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor

A Catalogue of wall-paintings in the churches of medieval Denmark 1100-1600, *Scania, Halland, Blekinge III Catalogue*, Köpenhamn 1976.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Skånes kyrkor 1050-1949, Claes Wahlöö, Kävlinge 2014.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Orgelinventering Lunds stift, Anders Johansson, databas Lunds stift 2016.

Underhållsplan för Östra Vemmerlövs kyrka, Barup och Edström Arkitektkontor AB, Simrishamn 2004.

Vård- och underhållsplan för Östra Vemmerlövs kyrkogård, Linn Ljunggren och Tony Svensson, Regionmuseet Kristianstad, utkast till rapport Rapport 2017:3.

Östra Vemmerlövs kyrka, Antikvarisk kontrollrapport 2005-2006, Helena Nilsson, Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne, Rapport 2007:51.

Östra Vemmerlövs kyrka, Kyrkor på Österlen 8, Gustav Åberg, Simrishamn 1987.

Östra Vemmerlöv – vår bygd, Red Anders S. Nilsson. Östra Vemmerlövs byalag, Simrishamn 1991.

Internet

Forskningsdatabas för Medeltida kyrkor i Skåne, Barbro Sundnér,

<https://snd.gu.se/sv/catalogue/study/snd0941>

Riksantikvarieämbetet Forsök, <http://www.fmis.raa.se/cocoon/forsok/se-arch.html>

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2017-08-30

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Linn Ljunggren, Regionmuseet Kristianstad.

Färdigställd: 2017-11-07

